

Befejezetlen történetek után

Apró István: *Az a nap. Ezredvégem történetei.* Forum, Újvidék, 2006

A hagyományos értelemben vett (történelmi) regény (*Küldetés*, 1988; *Három folyó*, 1989) és a különböző kisműfajok sorából regénnyé (brikett-regénnyé) ötvöződő korrajz (*Regénybrikett*, 1993) műfajváltozatai után Apró István új könyvét leginkább „novellasor”-nak, vagy „novellakompozíció”-nak nevezhetnénk. Kompozíció abban az értelemben, miszerint a *Bevezető* és a címadó (a kötetben utolsónak közölt) novella között elhelyezkedő szövegek meghatározott rendszer, időrendi és tematikai megfelelések szerint rendeződnek sorba.

A kötet középső és legterjedelmesebb ciklusának (*Az első rekesz ura*) legkorábbi darabja 1977-ben, vagyis egy év híján három évtizeddel ezelőtt íródott, míg a legkésőbbi dátum (a *Fehér-fekete madarak* datációja) 1987. Az évtized novellatermését a *Terméketlen évek* című fejezet három szövege és *A szerb ember* című, ugyancsak három novella alkotta szövegegység fogja közre. Az első rész a kilencvenes évek, míg az utolsó három írás 2000, illetve 2001 terméke. A kronológiai rendet tematikai összefüggések nyomatékosítják. A nyolcvanas évek téma- és nyelvkereső sokféleségét, eltérő színvonalú prózakísérleteit a kilencvenes évek – egzisztenciális és alkotói válságokból következő – otthontalanság- és kilátástalanság-érzete váltja fel, illetve váltaná fel prózaírásában – ha lenne. Minthogy ez az évtized az írói terméketlenségé volt. A harmadik fejezet szövegei az új nyelv és világ megtalálását jelzik.

A 2002-ben keletkezett *Bevezető vagy valami olyasmi, ami az elejére való* sajátos írói vallomás: beszámoló egy alkalmazott nyelv, egy beszédmód lehetőségei elsikkadásának. „Pontosan emlékszem arra a napra, amikor meghaltam – mintha tegnap lett volna.” – hangzik a szöveg első mondata, amely az „elbeszélő halálát”-t jelzi. A szöveg kulcsszava a *történet*, jelzői a *meddő* és az *elvetélt*. Azt a tíz-tizenkét évet jellemzi vele, amely elbeszélői szempontból a „nehézkés és nyúlós” várakozás, a tetszhalál időszak volt. Az elbeszélői csönd természetét, mibenlétét írja le: „Több, akár sok történet is összegyűlhet, de az ember elfelejti a haszontalanul, meddően gyűlő történeteket. Elfelejti, másokat gyűr az agyába, azután azokat is előbb-utóbb elfelejti. Némelyiket egy darabig leírtam – többnyire csak az elejét, éppen csak néhány monda-

tot, mintha egy lélegzetre el akarnám mondani az egészet. Nem vázlatot, tartalmat, hanem a kész történet kész indítását, így hát a többit megint csak elfelejtettem. Egy csomó frappánsan indított befejezetlen történetem van.” (5–6.) De ugyanez a szöveg tájékoztat bennünket az elbeszélhető történetek megtalálásáról, folytathatóságukról is. Amely történetek sajátos módon ugyanazok, mint az évekkal korábban abbahagyottak, „elvetéltek”. „[...] Ám ennél komolyabb történeteket is hagytam a kezeim közül kicsúszni. Volt például egy, amelyből ezt az öt-hat mondatot jegyeztem fel: Az a nap úgy kezdődött, hogy [...] Mit akarhattam ezzel? Talán ezt akartam újra elmondani: Nem vagyok, még mindig nem vagyok itthon erre felé, s valószínűleg már nem is leszek soha.” (7.) Erre, az azonosak („napok”) sorából kijelölő jelzővel kiemelt vonatkozásra („az a nap”) íródik rá – méghozzá két változatban – a hosszú évek terméketlenségét megváltó történet: egy meghatározott nap története, mely az idegenségélmény abszolutzálódásával egyenlő, de épp ennek a végérvényességnek a definiálódása vet véget alkotói meghasonlottságának, a termékeny életre képtelen időszaknak, s avatja témává a legkézenfekvőbb jelenséget prózaírásában: a hiányt; a haza, a ház, az otthon hiányát, épp azt a dolgot, ami a „terméketlen évek” kiváltója (is) volt.

A kötet második szövegegységének (valójában ez a bevezető utáni első fejezet) meghatározó szövege a *Terméketlen évek* című, amely ugyancsak egy – tipográfiaiailag is kiemelt – szövegtörredéssel kezdődik. Az egykori elbeszélő-alteregő, a *Regénybrikett* TB Tihamérja, a kafkai jelzetű TBT lép benne színre. (Olvasói hozzáállásunk is változhat az évek során: a regény megjelenésekor kifejezőnek, s a korra utalónak találtam a Tiszabácskunszentjászrévi Bódog Tihamér nevet, most – a novelláskötet megjelenése kapcsán – újraolvasva a művet, inkább kimódoltnak, s ezért a szövegvilágot hiteltelenítőnek gondolom.) TBT nyelve és történetei azonban már fél évtizeddel a regény megjelenése után sem funkcionálnak, nem használhatók fel. A „dolgok nyitját” – gondolja TBT – „a világban, a kavargó történetekben” kell keresni: „Azok a történetek megestek és előidéztek emezeket, vagyis a változásokat itt bennem. Akkor viszont mégiscsak akad itt írniaivaló – mondta a tükörnek TBT, és visszaballagott a papírhoz.” (12.) A folytatás kudarcát, azaz TBT-nek mint elbeszélőnek az elhallgatását a *Terméketlen évek* című novella második, 1998-ban keletkezett része magyarázza. A későbbi narrátor „a madártávlat krónikus hiánya”-ban, illetve a „ködben járás süket kétségbeesése”-ben látja az elbeszélés csődjének kiváltó okát. Mi jellemezte a kilencvenes évek történetét? Hontalanná válás és háborúk. Az előbbi jelenséggel az elbeszéléshez szükséges hiteles tropikus alakzatok (pl. a térből és a tájból eredő hasonlatok) veszték el: „Elveszítetted az otthonod, gyermekkorod kedvenc tárgyait, elveszítetted a szülőföldedet, az emberi közeget, amelyben felnőtél és amelyben meghalni szerettél volna, elveszítetted a múltad jelenestül, jövőstül – de ez

nem téma. Ez csak van.” (13.) Másrészt a történések uralma, a tőle való elhatárolódás hiánya okozhatja az alkotói válságokat. Mert a történet, amely „magába falt”, nem okvetlenül a te történeted: „Nem írhatok a háborúról, mert nem az én lelkemben dült. Nem írhatok a káoszról, mert az csupán tönkretett.” (13.) – állapítja meg az elbeszélő. Persze már TB Tihamér is jócskán otthontalan, múlt nélküli, és egyben kilátástalan jövőjű fiatalként csellengett Újvidék utcáin a hetvenes években, amelyeknek kórtörténetét írta meg a brikettregényben. De akkor még rendelkezésére álltak teremtő eszközei: egy térspecifikus nyelv és a történések szövevényét áttekinthetővé alakító távlat, a rálátás távolsága.

TB Tihamér egy mondat felidézése kapcsán („Az árulás mindenkor kisserű cselekedet, de a miénk itt többszörösen is kicsinyes, nyálás és szánni való”) megjelenik még a könyv utolsó harmadában, a *Férfikor* című szöveg 40-nel jelzett passzusában. (A számok feltehetően az emberélet évtizedeit jelzik.) Az újvidéki otthontalanság-élmény történetként való ellehetetlenülésére, kezdemény-mivoltára ad utólagos magyarázatot: „A regényhős a maga idejében a hetvenes évek szánalmas, közmegegyezésen alapuló árulásáról firkantotta azt a bizonyos sort a papírra, és akkor még sem a regényíró regényhős, sem a valódi regényíró nem sejtették, hogy az még csak a vérszegény kezdet és az elkövetkező évtizedek árulástermelése mellett az a hajdani úgy eltörpül, annyira homályba vész, mint mondjuk egy kiadós gyermekkori verés, vagy eltitkolt gyenge osztályzat rossz emlékezete”. (151.) Az írással való küzdelem oka feltehetően a TBT-történetből való meríthetőség végességéből is fakad. Apró István író túlságosan nehezen „vetkezte le” kimerült alteregóját, s csak körülményesen szabadult meg a már „kiírt” történettől.

Az idegenség-élményt jelöli meg szervező motívumként címében is a következő novella: *Idegen szemmel*. Látószöge kettős, amely egyszersmind kétféle beszédmódot is eredményez a próza terén belül. Egyrészt a szemlélődő, kívülálló elbeszélő (mert elhagyta szülőföldjét és más földön keresett új helyet magának) otthontalanságról szóló magánbeszéde nyer formát, másrészt hallgatójává válik egy másik „idegen”-nek, a saját földjén – legalábbis lelki értelemben – földönfutóvá vált ember monológjának. A gyökértelenség- és üresség-élmény e novellában – a holtak emlékezete kapcsán: „lehet, hogy az alatta nyugvók ettek a vén almafa gyümölcséből, nyesegették ágait” (22.) – szinte metafizikai távlatot nyer. Hiszen egy asszony kijelenti, miszerint: „Elementek már azok onnan”, azaz „Sose maradnak annyi ideig. Tudok nem egy esetet, amikor felnyitották a kriptát, és nem találtak benne semmit. Semmit, érti? Csontokat se. Elementek.” (22.) Ez a nagyon döbbenetes, nagyon erős idegenség-élmény manifesztálódik előttünk képileg az öregember meséjében is, amely a „tapintható üresség” látványáról és tapasztalatáról szól. A történet

paradoxona, hogy ez a fajta „üresség” nem váltható meg sem a távozással (a térbeli távolsággal), sem a halállal: „Hova is mehettek volna? Ebből a földből nem szabad elmenni.” (26.) *Az Ezer tőke sauvignon* című történet ugyancsak az otthonvesztés élményéről szól egy olyan földön – az elbeszélő szempontjából a második, megtaláltak hitt otthonról van szó –, amely hosszú ideig a „béke metaforája” volt, ahol a hagyományok („petúniát és vasrózsát ültetnek a példásan megművelt szőlősorok végére”) és az életforma is az állandóság fogalmát feltételezi: „...volt idő, amikor a népi emlékezet századnyi távon is megőrizte annak a nevét, aki új szőlőkertet adott a világnak. Nemzedékeken átszövődő nemes befektetés. Ezen a tavaszon ezer tőke sauvignonnal kevesebb ver gyökeret a Drávaszögben, ennyivel szegényebb leszek barátaimmal, a világgal együtt. Ötven-hatvan év sok-sok békés, bearanyozott pillanata foszlik előre semmivé – utódaink számára is.” (29.) Erre a történetre csatol majd vissza („Láttam az orvul, lesből megtámadott, kiégett rendőrautókat...” [28.]) a címadó novella, amelyben az elbeszélő eltéved az ismert, de otthontalan nagyvárosban, miközben furcsa élmények, látomásos és valós „hulla-látás”-ok, hallucinációk és balesetek látványa keríti hatalmába. „Az a nap úgy kezdődött, hogy több kilométeres dugóba kerültem az elővárosban. [...] Az a nap úgy kezdődött, hogy a parkolóban a munkahelyemre menet, a gyalogátkelőnél egy erősen kifestett arcú női hullát láttam egy előttem veszteglő kocsiban.” (159.) Ez lesz majd a töredékben hagyott TBT-élmények és alkotói hiátusok utáni megtalált beszédmód.

A kötet legjobb, legerősebb szövege mindenképpen *A szerb ember* című. Ha az előbbi novellák kulcsmotívuma az idegenség, az otthontalanság és az üresség volt, akkor ennek központi eleme a *határ* jelentette köztesség. A kibontakozó történet tere az országhatár, cselekménye a határjárás, a határok közötti csellengés, élménye (a határon való) vissza- és elutasítások sorozatából következik. Alcíme szerint: *Bevezetés a földönfutásba, kezdőknek és haladóknak*. Tanulsága az – s megint az idegenség alakzatai kerülnek előtérbe – miképp válhat hontalanná, földönfutóvá szülőföldjén az ember (szerb és magyar egyaránt), s miként rekesztődhet ki a sajátnak hitt közösségből, az anyaországból például. Hogyan válnak emellett járhatatlanná a kultúrák között vezető utak, jelképes hidak. Többek között azért is ez a kötet legerőteljesebb novellája, mert szinte már nem is csak az. Esszé és értekezés is a hontalanságról.

Értekezésekben, elemzésekben már jelölik a vajdasági magyar irodalomban nyelvet alkotó határ-élményt, illetve tündérlak-effektust. Ez utóbbira (az elveszett világ nosztalgiájára) reflektál Apró elbeszélője is, amikor megjegyzi: „Egyvalamiről írhatok, a káprázatról, ami a szemem előtt rezeg, ami még recheartyámon dereng, egy éppen eltűnő világról adhatok számot, mint az

igazi krónikások. TB Tihamér jól teszi, ha felkötí Rezeda Kázmér ódivatú nyakkendőjét, ugyanő rézgombos sétapálcáját hóna alá csapja, és elindul a szelíd lámpafényes téli, őszi, nyári vagy tavaszi éjszakába, és bejárja kedvenc, ámde rég elmúlt helyeit...” (13.)

A könyvet végig úgy olvastam, mintha a középső, terjedelmes kispróza- és novellásor nem volna benne. Ezek a kísérletek ugyanis nem tudtak megszólítani és felkelteni érdeklődésemet. Nem tudom, vagy csak sejtem, miért kerültek a kötetbe. Biztos, hogy nélkülük nagyon vékony lett volna ez az Apró-könyv, viszont sokkal egységesebb, átfogóbb, ballasztanyag nélküli olvasmányt, élményt közvetített volna felénk.

Szombathy Bálint

EKG-szonett

Szűgyi Zoltán: *Vagyok, aki vagyok*. Új Mandátum, Budapest, 2006

Szűgyi Zoltánt csendes, halk szavú költőként ismerjük. Nemcsak azért, mert viszonylag ritkán jelentkezik a nyilvánosság előtt, hanem mert a hangja végtelenül szerényen szólal meg, művészi habitusából fakadóan. Legutóbbi verseskötetét az alábbi sorokkal zárta: *úgy szeretnék szólni / hogy el / ne hangozzék a szó / vagy talán / – már – / úgy se...* Újabb könyvében – a saját EKG-jából szonettet formázva – most hetvenhét különböző nyelven nyilatkozik meg, mondhatnánk hangtalanul, beteljesítve az elnémulás fent jelzett szándékának elemi feltételeit. A *Vagyok aki vagyok*ban tehát még alaposabb és szélsőségesebb, a korábnál is radikálisabb nyelvi szűkítéshez folyamodik, hiszen elnémítja magában a kimondható szavakat, erőteljesen a nihil felé mozdulva el. Hogyan lehetséges mindez? Hogyan jeleníthető meg a csend a hetvenhét nyelv látszólagos bábeli hangzavarában és világunk egyre ingata-gabb értékrendjében?

Mint mondtam, a forma szonett, tökéletes nyelvi zárvány a maga csukódottságában, kötött alaktani behatároltságában. Rosszabb esetben tovább nem feszíthető keret, a jobbikban pedig némileg még tágítható aura, amelynek pereme már nem annyira éles, inkább pórúszos, szórtabb, amolyan „műfajfeszítő”. Vagyis nyitottabb más alakzatok felé. Ha nem is szótagszám és rímképlet, hanem nyelvi eredet tekintetében. Azáltal ugyanis, hogy Szűgyi